

Πρακτικές γραμματισμού σε χαρακτηριστικές/διακριτές εκφάνσεις Ορθόδοξου θρησκευτικού Λόγου

Διαμαντής Φώτιος
Δάσκαλος – Θεολόγος,
Δρ Επιστημών Αγωγής, Med, Mth
Δντής 1^{ου} Δημ. Σχολείου Πεύκων Θεσσαλονίκης
difotios@gmail.com, fdiaman@eled.auth.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο παρόν άρθρο διερευνήθηκε, μέσα από μία κριτική προσέγγιση, ο θρησκευτικός Λόγος και κατ' επέκταση ο θρησκευτικός γραμματισμός που υλοποιείται στη χώρα μας, στο χώρο της «επικρατούσας θρησκείας», μέσα από χαρακτηριστικές/διακριτές εκφάνσεις του. Ο θρησκευτικός Λόγος, ως μέρος του ευρύτερου Λόγου, διαμορφώνει και διαμορφώνεται μέσα σε και μέσα από κοινωνικές πρακτικές, με τις οποίες και μέσα από τις οποίες τα θρησκευόμενα υποκείμενα συλλαμβάνουν και επικοινωνούν με έλλογο τρόπο τις ερμηνείες τους για την κοινωνική πραγματικότητα. Σε αυτή, λοιπόν, τη διάσταση είναι πολύ σημαντικό να αναδειχθούν οι κοινωνικές πρακτικές του θρησκευτικού Λόγου, αλλά και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την υλοποίησή τους, σε μία προοπτική θρησκευτικού γραμματισμού.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: θρησκευτικός Λόγος, θρησκευτικός γραμματισμός, κοινωνικές πρακτικές

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με αφετηρία από τα τέλη του 11^{ου} αιώνα τις αυτόνομες πόλεις της Ιταλίας και κορύφωση τη Γαλλική επανάσταση (1798), έχουμε ουσιαστικά τη θεμελίωση και καθιέρωση του καπιταλισμού ως κυρίαρχου κοινωνικοοικονομικού συστήματος και τρόπου παραγωγής, ενώ απόρροια αυτής της κυριαρχίας αποτελεί αφενός το δεδομένο της πρωτοφανέρωτης τεχνολογικής προόδου της ανθρωπότητας και αφετέρου οι εκατόμβες των πολέμων, η υπερεκμετάλλευση και η εξάντληση των φυσικών πόρων του πλανήτη, αλλά και ταυτόχρονα η υπερεκμετάλλευση του ανθρώπου ως παραγωγική δύναμη. Την ίδια στιγμή, αποτελεί αναμφισβήτητο γεγονός ότι ο καπιταλισμός σε αυτήν την πολύχρονη διαδρομή του ως κυρίαρχο κοινωνικοοικονομικό σύστημα γνώρισε πολλές αλλαγές και μεταμορφώσεις εξαιτίας πάντα των αλλαγών που επέρχονταν στις κοινωνικοπαραγωγικές σχέσεις, μιας και η τεχνολογική πρόοδος δημιούργησε και δημιουργεί συνεχώς νέα οικονομικά και κοινωνικοπολιτικά πλαίσια. Στην παρούσα, λοιπόν, συγκυρία, υπάρχει μια γενικότερη εκτίμηση πως βρισκόμαστε σε ένα στάδιο του κυρίαρχου συστήματος που προσδιορίζεται ως «ολοκληρωτικός καπιταλισμός» (Παπακωνσταντίνου 2008:365), ενώ αποτελεί κοινή πεποίθηση ότι η ιδεολογία-κοσμοθεωρία του νεοφιλελευθερισμού σε αυτές ακριβώς τις υπάρχουσες συνθήκες εξυπηρετεί καλύτερα τα προτάγματα και τις επιδιώξεις του (Apple 2002:62-63). Ταυτόχρονα στην ίδια ακριβώς χρονική συγκυρία υπάρχει και μια κοινή διαπίστωση για την επανάκαμψη του θρησκευτικού φαινομένου και του ανανεωμένου ενδιαφέροντος για την κοινωνική πρακτική του «θρησκεύεσθαι», καθώς γίνεται λόγος για «επάνοδο της πίστης», για «θρησκευτική μόδα», για «δίψα για το Θεό», για «θρησκευτική αναγέννηση» κ.ά., ενώ στα μέσα μαζικής ενημέρωσης η θρησκευτικότητα των ανθρώπων παρουσιάζεται και ως θέαμα, με την υπογράμμιση πως η θρησκεία αποτελεί την αιώνια διαχρονική αξία, από την οποία θα πρέπει ν' αγκιστρωθούν οι άνθρωποι για να αποκτήσουν ταυτότητα και υπαρξιακό νόημα στη ζωή τους (Πατέλης 1999:99, 2006:66, Μπιτσάκης 2009:9, Γρηγορόπουλος 1999:79). Τι να σημαίνουν, όμως, όλα αυτά σε επίπεδο καθημερινών

ανθρώπινων κοινωνικών και παραγωγικών σχέσεων; Πώς το κυρίαρχο καπιταλιστικό σύστημα έχει βρει τρόπους και διαδρομές για να αναπαράγεται και να ισχυροποιείται ακόμη περισσότερο ή με τι μέσα και ποιες κοινωνικές πρακτικές -μεταξύ αυτών και το «θρησκευέσθαι»- προσπαθεί να αντιπαρέλθει την αμφισβήτησή του; Τέλος, ποιες είναι οι εκφάνσεις θρησκευτικού Λόγου που αμφισβητούν την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων και κατ' επέκταση τον καπιταλισμό ως κυρίαρχο κοινωνικοοικονομικό σύστημα;

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΩΣ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΟΜΩΝ

Είναι γεγονός ότι οι εκπρόσωποι του καπιταλισμού για άλλη μια φορά στην πολύχρονη ιστορία του αποφαίνονται ότι το σύστημά τους βρίσκεται σε κρίση. Μας προτρέπουν, λέγοντάς μας ότι για να μη βρεθούμε και εμείς μαζί μ' αυτό σε αμοιβαία καταστροφή, θα πρέπει να κάνουμε θυσίες. Αυτές τις προτροπές οφείλουμε να τις παίρνουμε σοβαρά υπόψη, καθώς η κρίση που έχει ήδη ακουμπήσει κάθε γωνιά του πλανήτη, οδηγεί τους εργαζόμενους σε μαζική ανεργία, λιτότητα, χαμένες συντάξεις, κατασχέσεις και θανάτους. Μάλιστα, οι εκπρόσωποι του συστήματος για να κάνουν ακόμα πιο πειστικές τις απειλές τους, μας υπενθυμίζουν συνέχεια πως είμαστε σε μια περίοδο συνεχούς επίθεσης στα δικαιώματά μας και πως σε περίπτωση που δεν συμβιβαστούμε σ' αυτή την προοπτική, θα απαντήσουν με κάθε νόμιμο τρόπο. Όμως, ο πήχης της νόμιμης απάντησης έχει ήδη κατέβει πάρα πολύ, καθώς η εισβολή στο Ιράκ, η κατοχή του Αφγανιστάν, οι βόμβες στον άμαχο πληθυσμό της Γάζας, είναι μόνο μερικά από τα γεγονότα, που ως παραδειγματική λειτουργία καταδεικνύουν την ωμότητα των απειλών τους. Η αίσθηση, λοιπόν, που υπάρχει διάχυτη από παντού είναι ότι βιώνουμε μια αποκαλυπτική εποχή, ένα «τέλος των ημερών», ενώ στην απέναντι πλευρά αντιπαρατάσσονται αντικαπιταλιστικά κινήματα και κινήματα κοινωνικής δικαιοσύνης, τα οποία προσπαθούν να προσδιορίσουν τόσο τις παραμέτρους των νέων δεδομένων, αλλά και να αναζητήσουν δυνατότητες εξόδου από αυτό το σύστημα (Midnight Notes and Friends 2009:2). Κάτω από αυτό το πρίσμα, αλλά και σε μια προοπτική συσκότισης και νομιμοποίησης των ωμοτήτων που διαπράττονται στο όνομα της επιβίωσης και παραπέρα διαίωσης της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων, πάντα θα βρίσκονται πρόθυμοι «διανοούμενοι», όπως για παράδειγμα ο Samuel Huntington, που θα δίνουν άλλοθι σε αυτό, τονίζοντας ότι: σε «ένα μετα-ψυχροπολεμικό κόσμο, η πιο σπουδαία διαίρεση μεταξύ ανθρώπων δεν είναι ιδεολογική, πολιτική ή οικονομική, αλλά πολιτισμική [...] οι άνθρωποι ορίζουν τους εαυτούς τους σε σχέση με τη γενεαλογία, τη θρησκεία, τη γλώσσα, την ιστορία, τις αξίες, τα έθιμα και τους θεσμούς. Αυτοί προσδιορίζουν τις ταυτότητές τους μέσα από πολιτισμικές ομάδες: φυλές, εθνικές ομάδες, θρησκευτικές κοινότητες, έθνη και, σ' ένα γενικότερο επίπεδο, πολιτισμούς. Οι άνθρωποι χρησιμοποιούν πολιτικές όχι μόνο για να προάγουν τα ενδιαφέροντά τους, αλλά και για να ορίσουν και τις ταυτότητές τους. Εμείς γνωρίζουμε ποιοι είμαστε, μόνο όταν γνωρίζουμε ποιοι δεν είμαστε και συχνά μόνο όταν γνωρίζουμε σε ποιον είμαστε ενάντια» (Huntington 1996:21). Έτσι, ο Huntington θεωρεί ότι τα πολιτισμικά σύνορα διαμορφώνουν την παγκόσμια πολιτική, με κίνητρο πάντα τον εκσυγχρονισμό, καθώς δημιουργούνται πλέον συμμαχίες, όχι στη βάση των ιδεολογιών και των υπερδυνάμεων, αλλά στη βάση του πολιτισμού και της κουλτούρας. Συνεπώς, τα πολιτισμικά σύνορα (εθνολογικά, θρησκευτικά, πολιτιστικά) επανακαθορίζουν τα πολιτικά σύνορα και οι πολιτισμικές κοινότητες αποτελούν το επίκεντρο των διαφωνιών στην διεθνή πολιτική. Σε αυτή, λοιπόν, τη διάσταση, η κυριότερη σύγκρουση θα είναι κατ' αυτόν η σύγκρουση των πολιτισμών. Άρα, το ζητούμενο σ' ένα πολυπολιτισμικό κόσμο, ως αναγκαία προϋπόθεση για πολιτική συνύπαρξη, είναι: «αντί για την προώθηση των υποθετικών παγκόσμιων χαρακτηριστικών του ενός πολιτισμού [...] να δεχθείς τη διαφορετικότητα και να αναζητήσεις τα κοινά στοιχεία» (Huntington: 318).

Θετικό το να δεχθούμε τη διαφορετικότητα! Θετικό το ν' αναζητούμε τα κοινά στοιχεία των πολιτισμών! Και μετά; Ο ίδιος ο Huntington, ύστερα από το «χτύπημα» της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, μαζί με άλλους εξήντα ακαδημαϊκούς, ανάμεσά τους και ο Francis Fukuyama, του οποίου τα συγγράμματα αποτέλεσαν ευαγγέλιο για νεοφιλελεύθερες πολιτικές (Fukuyama 1992), έδωσαν τα ηθικά ερείσματα για ένα πόλεμο ενάντια στην τρομοκρατία,

νομιμοποιώντας, έτσι, το νέο κύμα του αμερικάνικου μιλιταρισμού, το οποίο το ερμηνεύουν ως μία επιβεβαίωση θεμελιωδών αληθειών (Seymour 2007). Μάλιστα, με το κείμενο που συντάξαν αυτοί οι νεοσυντηρητικοί και οι υπέρ του πολέμου ταγμένοι «αριστεροί» επιστήμονες, δεν ενοποιούν μόνο τη διακηρυγμένη υποστήριξή τους στον ιμπεριαλισμό, αλλά μοιράζονται και ένα κοινό λεξιλόγιο, έναν κοινό εννοιολογικό μηχανισμό. Σ' αυτόν τον εννοιολογικό μηχανισμό, όπου το ζήτημα της θρησκείας κατέχει περίοπτη θέση, διαμορφώνεται ένας νομιμοφανής τρόπος αιτιολόγησης ωμών και με χωρίς προσχήματα επεμβάσεων σε άλλα κράτη, σε μια προοπτική γεωπολιτικής ανακατανομής, με στόχο τη διατήρηση και τη δυνατότητα αναπαραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος.

ΟΡΙΟΘΕΤΩΝΤΑΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Και ενώ τα προαναφερθέντα συμβαίνουν στη μητρόπολη του καπιταλισμού επηρεάζοντας και ανατρέποντας το διεθνές οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό σκηνικό, στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ειδικότερα στη χώρα μας, προσπάθειες για συστοίχιση σε αντίστοιχες κατευθύνσεις -φυσικά πάντα μέσα στο πλαίσιο και τις ιδιομορφίες της εκάστοτε τοπικής κοινωνίας- εμφανίζονται να διαμορφώνουν νέα δεδομένα. Πιο συγκεκριμένα, στην ελληνική κοινωνία και εν μέσω της μεγάλης οικονομικής κρίσης που την έχει ακουμπήσει με τον πιο δραματικό τρόπο, στο ζήτημα της θρησκευτικής πίστης, μια σειρά από γεγονότα καταδεικνύουν την προσπάθεια -στη λογική πάντα ενός πολιτικά φιλελεύθερου εκσυγχρονισμού- για αλλαγή μιας παγιωμένης κατάστασης, όπου η κυριαρχία και τα προνόμια της «επικρατούσας θρησκείας» τίθενται πλέον σε μια νέα βάση. Ενδεικτικά αναφέρουμε τη διαγραφή του θρησκευματος από τις αστυνομικές ταυτότητες παρά τις μεγάλες κινητοποιήσεις που υπήρξαν, τις αποφάσεις για την υποχρεωτικότητα του μαθήματος των θρησκευτικών, την κινητικότητα που παρουσιάζεται έντονη τελευταία για το χαρακτήρα αυτού του μαθήματος, τη συζήτηση που επανέκαμψε για τις σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας μετά τα σκάνδαλα που ξέσπασαν στο χώρο της, τη συνεργασία κυβέρνησης και Εκκλησίας για την αντιμετώπιση κοινωνικών φαινομένων που είναι απόρροια της οικονομικής κρίσης κ.ά. Αρα, το ζήτημα της θρησκευτικής πίστης για μια ακόμα φορά τίθεται στο προσκήνιο δημιουργώντας μια σειρά από νέα δεδομένα, στη βάση των οποίων και επαναπροσεγγίζεται.

Με αφορμή, λοιπόν, τα ανωτέρω, στο παρόν άρθρο ιχνηλατήσαμε μέσα από μία κριτική προσέγγιση του θρησκευτικού φαινομένου το θρησκευτικό Λόγο –το Α κεφαλαίο, καθώς, όπως θα δούμε και παρακάτω, μέσω αυτού, πέρα από τη δυνατότητα επικοινωνίας, θεσπίζονται δράσεις και κατασκευάζονται ταυτότητες- και κατ' επέκταση το θρησκευτικό γραμματισμό που υλοποιείται στη χώρα μας, στο χώρο της «επικρατούσας θρησκείας», μέσα από διάφορες εκφάνσεις του (Διαμαντής 2014). Σε αυτήν την προοπτική, θεωρήσαμε αναγκαίο να καταλήξουμε σε μία υποτυπώδη κατηγοριοποίηση του Ορθόδοξου θρησκευτικού Λόγου σε: α) συντηρητικό-αντιοικουμενικό, β) εκσυγχρονιστικό-οικουμενικό και γ) κριτικό-ριζοσπαστικό, αντιστοιχίζοντάς τον ταυτόχρονα σε τρεις εκδοχές της Ορθοδοξίας: α) την Πολιτική, β) την Εκσυγχρονιστική και γ) τη Ριζοσπαστική Ορθοδοξία. Η συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση προέκυψε μέσω της ιστορικότητας, της ιστορικοποίησης, δηλαδή, του ζητήματός μας ή πιο απλά μέσω της ιστορίας/«του γίνεσθαι» του φαινομένου μας -στοιχείο που αποτελεί και ουσιαστική διαδικασία πλαισίωσής του (Μαρβάκης, Μεντίνης 2011)- καθώς ανατρέξαμε αφενός στην πρώτη περίοδο εμφάνισης της χριστιανικής πίστης και αφετέρου στο πώς αυτή χρησιμοποιήθηκε από την κρατική εξουσία, με το πέρασμα από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στο Βυζάντιο και από εκεί στην Τουρκοκρατία, φθάνοντας έως και τη σημερινή εποχή. Αν και μία τέτοια προσπάθεια κατηγοριοποίησης θα κινδύνευε να χαρακτηριστεί ως αυθαίρετη -με δεδομένη τη συνθετότητα των χαρακτηριστικών των διαφορετικών προσεγγίσεων μέσω των οποίων οι Ορθόδοξοι ιερωμένοι, θεολόγοι και πιστοί προσεγγίζουν το θρησκευμά τους- εντούτοις η ιστορικοποίηση του Ορθόδοξου θρησκευτικού Λόγου μας δίνει το δικαίωμα να προβούμε σε αυτή την ενέργεια. Ποια ήταν, όμως, τα στοιχεία που ανιχνεύσαμε στη διαδικασία της ιστορικοποίησης, τα οποία μας έδωσαν τη δυνατότητα να προχωρήσουμε σε αυτήν την ταξινόμηση;

Κατά πρώτον ήταν η σχέση που ανέπτυξε η Ορθόδοξη Χριστιανική Εκκλησία με τις εκάστοτε πολιτικές εξουσίες από το Μ. Κωνσταντίνο και τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία στην εποχή της Τουρκοκρατίας και από εκεί στο σήμερα. Η ιδεολογία της Πολιτικής Ορθοδοξίας (Αγουρίδης 1997, 1999α, 1999β), αποδίδοντας μεταφυσική μορφή σε προγενέστερους πολιτικοθρησκευτικούς και κοινωνικούς σχηματισμούς, θεωρείται ότι αντιπροσωπεύει την Ορθόδοξη εκδοχή του θρησκευτικού φονταμενταλισμού, καθώς με το δυναμισμό και τη μαχητικότητα που τη διακρίνει, με τις αναφορές στη Χρυσή Εποχή του Βυζαντίου -όπου Εκκλησία και Πολιτεία από κοινού καθόριζαν τις τύχες της αυτοκρατορίας- αλλά και τις αναφορές στην εποχή της Τουρκοκρατίας, με τον Πατριάρχη Κωνσταντινούπολη να αποτελεί το θρησκευτικό και πολιτικό ηγέτη του Ορθόδοξου Γένους, προσπάθησε και προσπαθεί να διατηρήσει και να ενισχύσει τους δεσμούς ανάμεσα στην Ορθόδοξη Εκκλησία και στο Ελληνικό Κράτος, μη δεχόμενη οτιδήποτε θα μπορούσε να διαφοροποιήσει αυτήν την προοπτική. Στον αντίποδα αυτής, βρίσκεται η Εκσυγχρονιστική Ορθοδοξία (Ζουμπουλάκης 2010:95). Είναι γεγονός ότι το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης, έχοντας χάσει μετά το διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το ποίμνιο του, τόνιζε όλο και περισσότερο τον παγκόσμιο διορθόδοξο ρόλο του προσπαθώντας να δώσει νέο νόημα στην καταδίκη του φυλετισμού και στον Ορθόδοξο «οικουμενισμό» (Bria, Βασιλειάδης 1989:161-176). Μέσα σε μία τέτοια προοπτική και κάτω από το πρίσμα των νέων κοινωνικοοικονομικών δεδομένων θεωρείται αυτονόητο για την Εκσυγχρονιστική Ορθοδοξία η εξέλιξη των ανθρωπινων κοινωνιών, στις οποίες οι θρησκείες θα πρέπει, να επαναπροσδιορίσουν με τη γλώσσα του σημερινού κόσμου την αποστολή τους. Με δεδομένο, μάλιστα, ότι «η παγκοσμιοποίηση είναι πλέον μια διαδικασία σε εξέλιξη», ανοίγοντας «για την ανθρωπότητα υπέροχες δυνατότητες και απροσδόκητες προοπτικές» και το γεγονός ότι «η οικουμενικότητα είναι μέσα στο αίμα των Ορθόδοξων», η Εκσυγχρονιστική Ορθοδοξία θεωρεί ότι «το θρησκευτικό βίωμα έχει τη δύναμη να συνεισφέρει αποφασιστικά με δημιουργικές επεμβάσεις, βασιζόμενο στις αιώνιες αρχές σεβασμού του κάθε ανθρώπινου προσώπου, της ελευθερίας, της ειρήνης, της δικαιοσύνης και αλληλεγγύης» (Αναστάσιος 2004:267). Όσο γι' αυτό που χαρακτηρίσαμε ως Ριζοσπαστική Ορθοδοξία, αποτελεί τάση η οποία εστιάζει το ενδιαφέρον της στα κοινωνικά προβλήματα, εμπνεόμενη από τον κοινωνικό-ταξικό χαρακτήρα της επαναστατικής κίνησης - όπως θεωρεί- του Ιησού, αλλά και από τον κοινοτικό χαρακτήρα των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων (Κάουτσκι α.χ., Κορδάτος 1973, Ένγκελς 2009). Στη βάση της θα μπορούσαμε να ανιχνεύσουμε αφετηρίες στις Ορθόδοξες χριστιανικές αιρέσεις του παρελθόντος με αντίστοιχες αναφορές, όπως οι Παυλικιανοί και οι Βογόμιλοι, οι οποίοι αποτελούσαν κινήσεις μέσα στο χώρο της Ορθόδοξης Εκκλησίας βρισκόμενες στη συνέχεια των Γνωστικών ομάδων των πρώτων χριστιανικών αιώνων. Η διαμαρτυρία κατά της «τάξεως των κυβερνώντων, των ισχυρών και των πλουσίων» και ο αγώνας υπέρ των «φτωχών και των αδυνάτων» είχε διαχρονική παρουσία στο χώρο των θρησκευτικών κινήσεων. Μάλιστα, με αφετηρία τους Παυλικιανούς και τους Βογόμιλους δημιουργήθηκαν αντίστοιχα θρησκευτικά κινήματα και στο χώρο της Δ. Ευρώπης, τα οποία άνθιζαν κυρίως σε εποχές κρίσεως και ανάγκης (Βλάχος 1998, Κάουτσκι, Σαφάρεβιτς, Βάνεγκεμ 2011). Έτσι, λοιπόν, και στη σημερινή εποχή –σε αντίστοιχες κοινωνικές συνθήκες- τη δεκαετία του '60, είχαμε την εμφάνιση ενός ανάλογου θρησκευτικού κινήματος στη Λατινική Αμερική, της Θεολογίας της Απελευθέρωσης, η οποία με τη σειρά της επηρέασε και ενέπνευσε αντίστοιχα κινήσεις και σε χώρους άλλων χριστιανικών ομολογιών, όπως και στο χώρο της Ορθόδοξης χριστιανικής πίστης. Ειδικά για την τελευταία, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ως χαρακτηριστικά παραδείγματα τόσο τη δράση της Παλλαϊκής Παγκληρικής Αγωνιστικής Κίνησης (Διαμαντής 2014) όσο και της Πρωτοβουλίας Χριστιανών κατά του Εθνοφυλετισμού, Νεοφασισμού, Νεοναζισμού (<https://www.facebook.com/groups/christianantirafana/>).

ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΣΕ ΟΡΘΟΛΟΞΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΛΟΓΟ

Ο J. Gee κάνοντας διάκριση ανάμεσα σε λόγο (discourse) και Λόγους (Discourses), αναφέρεται στο πως η γλώσσα χρησιμοποιείται, εκ πρώτης όψεως, για να θεσπίσει δράσεις και ταυτότητες. Αυτή τη «γλώσσα στη χρήση» (language-in-use) την αποκαλεί με τον όρο

λόγο. Αλλά οι δράσεις και οι ταυτότητες σχεδόν ποτέ δεν θεσπίζονται μόνο μέσω της γλώσσας. Όταν ο λόγος συγχωνεύεται ολοκληρωτικά με μη γλωσσικό υλικό για να θεσπίσουν συγκεκριμένες δράσεις και ταυτότητες, τότε θεωρείται ότι εμπλέκονται οι Λόγοι. (Gee 1999:6-7, Hull & Schultz 2001:584). Ο θρησκευτικός Λόγος αποτελεί μέρος του ευρύτερου Λόγου και διαμορφώνει αλλά και διαμορφώνεται μέσα σε και μέσα από κοινωνικές πρακτικές, με τις οποίες και μέσα από τις οποίες τα θρησκευόμενα υποκείμενα συλλαμβάνουν και επικοινωνούν με έλλογο τρόπο τις ερμηνείες τους για την κοινωνική πραγματικότητα. Οι κοινωνικές, όμως, πρακτικές σχετίζονται σε κάποιο βαθμό με παιδαγωγικές πρακτικές και, συνεπώς, αρθρώνουν αλλά και αρθρώνονται μέσα σε και μέσα από συγκεκριμένους παιδαγωγικούς Λόγους, γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι κοινωνικές πρακτικές του Λόγου διαπαιδαγωγούν (Baynham 2002). Με τη σειρά της η διαπαιδαγώγηση και γενικότερα οι παιδαγωγικοί Λόγοι συνδέεται με την έννοια του γραμματισμού. Στη διεθνή βιβλιογραφία ο όρος γραμματισμός (literacy) αποτελεί την ερμηνευτική μήτρα για μια ευρύτερη ομάδα κοινωνικών πρακτικών και τείνει να υποκαταστήσει την έννοια της παιδαγωγικής. Κατά το B. Street το σχολικό σύστημα και η παιδαγωγική περιορίζουν τις αντιλήψεις μας για τις πρακτικές του γραμματισμού, τον οποίο ορίζει ως μια ιδεολογική πρακτική και όχι ως μία σειρά από ουδέτερες ή τεχνικές δεξιότητες, όπως έχει παραδοσιακά εκληφθεί στα σχολεία, σε προγράμματα γραμματισμού ενηλίκων και σε μαζικές εκστρατείες γραμματισμού (Street, 1993a, 1993b, 1995). Την ίδια στιγμή, οι Freire και Macedo θεωρούν πως ο γραμματισμός είναι απαραίτητος για όλες τις πτυχές της κριτικής θεωρίας και της ριζοσπαστικής πράξης και θα πρέπει να παρέχει τη βάση για την έγχιση της παιδαγωγικής μέσα στην έννοια της πολιτικής (Giroux, 2005: 18). Τι να σημαίνουν, όμως, αυτά στην περίπτωση του θρησκευτικού γραμματισμού και πιο συγκεκριμένα στις κοινωνικές πρακτικές και στα μέσα που χρησιμοποιούνται σε χαρακτηριστικές/διακριτές περιπτώσεις Ορθόδοξου θρησκευτικού Λόγου.

Επιγραμματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στην περίπτωση του συντηρητικού-αντιοικουμενικού Ορθόδοξου θρησκευτικού Λόγου, μέσα από στρατηγικές δόμησης ενεργών/δρώντων υποκειμένων και κατασκευής/ορισμού ομάδας απολυτοποιούνται -με την ταυτόχρονη αφαίρεση της ιδιότητας του ατόμου από το άτομο- οι διαφορές, με αποτέλεσμα οι εκπρόσωποι της «έξω-ομάδας» να στιγματίζονται χωρίς εξαίρεση με στερεότυπα, που σε συνδυασμό με την εθνοκεντρική προκατάληψη οδηγούν σε συμπεριφορές και λειτουργίες του επονομαζόμενου «διαφοριστικού» ή αλλιώς «πολιτιστικού» ή και «νέου» ρατσισμού (Taguieff 1998: 73-79, Παπαδημητρίου, 2000:289-290, Μπαλιμπάρ, Βαλλερστάιν 1991:35-37). Η πρόταξη της εθνικής ταυτότητας ως πρωταρχικής, αναλλοίωτης, κυρίαρχης και υπερισχύουσας των κοινωνικών ταυτοτήτων, οδηγεί στο να μην τίθεται μέσω αυτής ζήτημα αμφισβήτησης και διαπραγμάτευσης της υπάρχουσας κατάστασης πραγμάτων, ενώ η αντίληψη για το τι είναι κοινωνία γίνεται ουσιαστικά συνώνυμη του έθνους-κράτους, στοιχείο που οδηγεί στο πρόταγμα της σταθερότητας και της διατήρησης αυτού, αντί για την εστίαση στο μέλλον και στα οράματα της κοινωνικής αλλαγής, στην πρόοδο και στα ιδεώδη της ισότητας και της δικαιοσύνης (Μαρβάκης, Μεντίνης 2011:115-119). Το μάθημα των θρησκευτικών ως διακύβευμα που εμπλέκεται στις κατά καιρούς εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες σχετίζονται με το γενικότερο ρόλο της εκπαίδευσης στο καπιταλιστικό σύστημα, καθώς διαμορφώνουν αλλά και διαμορφώνονται μέσα σε και μέσα από τους εκάστοτε μετασχηματισμούς του, θεωρείται πως θα πρέπει να διατηρήσει τον «ομολογιακό» και «κατηχητικό» χαρακτήρα του, θέση που αντανακλά την αντίθεση ανάμεσα στο σχήμα του «παλαιού» με αυτό του «νέου» καπιταλισμού (Μαρβάκης, 2011:101-102). Η απαίτηση του δεύτερου για «κοινωνική ατομικότητα» προωθεί, προβάλλει και επιτρέπει αντίστοιχες θεωρήσεις, γεγονός που ενίοτε εκλαμβάνεται ως απειλή από την Εκκλησία και μετουσιώνεται σε εναντίωση απέναντι σε ιδέες και αντιλήψεις για το εκπαιδευτικό σύστημα και γενικότερα την κοινωνία, καθώς θεωρεί πως θα είναι επιζήμιες για τη δική της προνομιακή θέση σε αυτήν.

Στην περίπτωση του εκσυγχρονιστικού-οικουμενικού Ορθόδοξου θρησκευτικού Λόγου, ο Λόγος της «εσω-ομάδας», έχοντας ως χαρακτηριστικά το διεθνισμό, την πίστη στη φιλελεύθερη πολυπολιτισμικότητα και τον οικουμενισμό και σε αντιδιαστολή με το Λόγο της ομάδας των «άλλων» -τους «φονταμενταλιστές» όπως τους αποκαλούν- οδηγεί ενίοτε σε ένα

άλλο είδος ρατσισμού, που τοποθετείται στον αντίποδα του «διαφοριστικού» και χαρακτηρίζεται ως «οικουμενικός» (Taguieff 1998:69). Η περιφρόνηση για τις ιδιαίτερες πολιτιστικές μορφές που μεταφράζεται σε μία κλίμακα αξιών, η άρνηση της ταυτότητας και πάνω από όλα η θέση ότι στις κοσμικές φιλελεύθερες δημοκρατίες η θρησκεία είναι θέμα καθαρά ιδιωτικής φύσης, οδηγεί σε δυσχερή θέση ανθρώπους οι οποίοι διατηρούν μια ουσιώδη θρησκευτική πεποίθηση που νοηματοδοτεί ολιστικά τη ζωή τους (Zizek 1997:37). Η αποδόμηση των εννοιών του «έθνους» και της «εθνικής ταυτότητας» και η προβολή της «ευρωπαϊκής ταυτότητας» σε καμία περίπτωση δεν αποσοβεί -όπως πιστεύεται- τον κίνδυνο του εθνικισμού ή του ρατσισμού απέναντι στην ομάδα των «άλλων». Η πρόταξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ατομικής προόδου αποκαθαρμένα από οποιαδήποτε κοινωνική και πολιτική αναφορά υποκρύπτει το μεγάλο κίνδυνο υποβάθμισης των κοινωνικών ζητημάτων, της ταξικής πάλης και της γενίκευσης της αλληλεγγύης προς όλους τους ανθρώπους (Klein 2010:165-168). Ο τονισμός της «ευρωπαϊκής διάστασης» της σχολικής θρησκευτικής αγωγής, η επίκληση στοιχείων της μετανεωτερικότητας και της πολυπολιτισμικής κοινωνικής πραγματικότητας και η προβολή εννοιών και προσεγγίσεων όπως η ετερότητα, η ανοχή στη διαφορετικότητα, ο πολυπολιτισμικός πλουραλισμός κ.ά., έρχονται να υποστηρίξουν και να εξυπηρετήσουν με καλύτερους τρόπους τα προτάγματα του «νέου» καπιταλισμού. Αυτό, όμως, σε καμία περίπτωση δεν αναιρεί το αναπόφευκτο στοιχείο της αντιφατικότητας –τη διαλεκτική, δηλαδή, θεώρηση των πραγμάτων- γεγονός που ανοίγει δρόμους και δυνατότητες για περισσότερη ανάδειξη του κοινωνικού και του συλλογικού, παρά του ατομικού.

Τέλος, στην περίπτωση του κριτικού-ριζοσπαστικού Ορθόδοξου θρησκευτικού Λόγου, μέσα από την άρθρωση ενός κινηματικού θρησκευτικού Λόγου, αμφισβητείται το υπάρχον status quo και προβάλλεται η προτροπή για διαρκή συμμετοχή στους κοινωνικούς αγώνες. Με την υιοθέτηση αρχών της Θεολογίας της Απελευθέρωσης, αλλά και στοιχείων «του χριστιανικού αναρχισμού», εκφράζεται αφενός η πίστη στη δυνατότητα της θρησκείας στο να λειτουργεί ως μία διαρκής έκφραση διαμαρτυρίας απέναντι στις ταξικές κοινωνικές συνθήκες και αφετέρου η θέση ότι το ιδεώδες των πρωτοχριστιανικών κοινοτήτων μπορεί να αποτελέσει εναλλακτικό τρόπο σημερινής κοινωνικής οργάνωσης, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις Χριστιανικές Κοινότητες Βάσης στη Λατινική Αμερική (Berrymann 1984). Όσο για το μάθημα των θρησκευτικών, η υιοθέτηση των παιδαγωγικών αρχών του P. Freire, η πίστη στην παιδαγωγική θεωρία της αντίστασης και η υποστήριξη συμμετοχικών θεωριών μάθησης αναδεικνύει την αναγκαιότητα ενασχόλησης με ζητήματα όπως αυτό της μεταφοράς της σχολικής γνώσης σε άλλους κοινωνικούς χώρους ή τη χρήση εξωσχολικών γνώσεων και ικανοτήτων μέσα στο σχολείο και αφετέρου την αντιμετώπιση γενικότερων θεωρητικών και πολιτικών ζητημάτων, όπως είναι το πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού μέσω της διαδικασίας της μάθησης (Φρέιρε 1977α, 1977β, Freire, Macedo 1987).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η συστηματική διερεύνηση γενικότερα του θρησκευτικού Λόγου μέσω της ανάδειξης των γλωσσολογικών του μέσων, αλλά και των μηχανισμών του, φέρνει στο προσκήνιο τη μορφοποιητική δύναμή του, αλλά ταυτόχρονα φανερώνει και την οργανική αλληλεπίδραση που αυτός έχει με τις ομάδες των ενεργών/δρώντων υποκειμένων: τη διαλεκτική, δηλαδή, σχέση της ομάδας που τον παράγει και αυτών στις οποίες διαχέεται. Σε αυτή τη βάση, η διαμόρφωση συλλογικής ταυτότητας και υπόστασης σχετίζεται με το ποια μορφή Λόγου θα υιοθετηθεί, αλλά και το πώς αυτός θα παραχθεί και θα αρθρωθεί, στοιχεία που με τη σειρά τους οδηγούν στην ενδυνάμωση και διατήρηση ή αντίθετα στην αμφισβήτηση εξουσιαστικών μηχανισμών και σχέσεων κυριαρχίας. Στην παρόν, λοιπόν, άρθρο, η διερεύνηση της μορφοποιητικής δύναμης του θρησκευτικού Λόγου στη συμβολή και στη διαμόρφωση της συνείδησης των θρησκευόμενων υποκειμένων όπως και η ταυτόχρονη -μέσω αυτής της διαδικασίας- δράση του στο να τα διαπαιδαγωγεί/γραμματίζει κοινωνικά, πολιτικά και ιδεολογικά, ήρθε στο προσκήνιο μέσω της ανάδειξης των κοινωνικών πρακτικών και των μέσων που αυτός χρησιμοποιεί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Apple, M. (2002) *Εκσυγχρονισμός και Συντηρητισμός στην Εκπαίδευση*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Baynham, M. (2002). *Πρακτικές Γραμματισμού*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Berryman, P. (1984). Χριστιανικές Κοινότητες Βάσης και το μέλλον της Λατινικής Αμερικής. Στο *Αριστερά και Θρησκεία: η θεολογία της απελευθέρωσης*, 32-48, *Ειδική Έκδοση μηνιαία επιθεώρηση Monthly Review*. Αθήνα: Μηνιαία Επιθεώρηση.
- Bria, I., Βασιλειάδης, Π. (1989). *Ορθόδοξη Χριστιανική Μαρτυρία: Εγχειρίδιο Ιεραποστολικής*. Κατερίνη: Τέρτιος
- Engels, F. (2009). Για την ιστορία του πρώιμου χριστιανισμού. Στο Κ. Μαρξ – Φ. Εγγκελς για τη θρησκεία. 309-342. Αθήνα: ΚΨΜ.
- Freire, P. & Macedo, D. (1987). *Literacy: Reading the word and the world*. London: Routledge.
- Fukuyama, F. (1992). *The End Of History and the Last Man*. New York: Macmillan, Inc.
- Gee, J.P. (1999). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. London & New York: Routledge.
- Giroux, A. H. (2005). Introduction Literacy and the Pedagogy of Political Empowerment. In Freire P. & Macedo, D., *LITERACY: Reading the Word & the World*. London: Routledge.
- Hull, G. & Schultz, K. (2001). Literacy and Learning Out of School: A Review of Theory and Research. *Review of Educational Research*. v. 71, n. 4, 575–611. Διαθέσιμο στο: <http://rer.sagepub.com/cgi/content/abstract/71/4/575>
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Shuster paperbacks.
- Klein, N. (2010). *Το Δόγμα του Σοκ*. Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη.
- Midnight Notes Collective and Friends (2009). *Promissory Notes: From Crisis to Commons*. Διαθέσιμο στο: <http://www.midnightnotes.org/Promissory%20Notes.pdf>
- Seymour, R. (2007). *In the Name of Decency: the Contortions of the Pro-war Left*. *International socialism*, n. 113. Διαθέσιμο στο: <http://www.isj.org.uk/index.php4?id=275&issue=113>
- Street, B. V. (Ed.). (1993a). *Cross-cultural approaches to literacy*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Street, B. V. (1993b). The New Literacy Studies: Guest editorial. *Journal of Research in Reading*, 16(2), 81–97.
- Street, B. V. (1995). *Social literacies: Critical approaches to literacy in development, ethnography and education*. London: Longman.
- Taguieff, P.A. (1998). Ο Ρατσισμός. Αθήνα: Τραυλός.
- Zizek, S. (1997). Multiculturalism, or, The Cultural Logic of Multinational Capitalism. *New Left Review*, n. 225, 28-51.
- Αγουρίδης, Σ. (1997). Οι Ρίζες της Μεγάλης Ιδέας. *Αυγή (14-12-1997)*. Διαθέσιμο στο: <http://www.greekhelsinki.gr/greek/articles/megaliidea.html>
- Αγουρίδης, Σ. (1999α). Η Οικουμενικότητα της Ορθοδοξίας και η Οικουμενικότητα του Ελληνισμού. *Καθ' Οδόν*, 15, 11-15. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Αγουρίδης, Σ. (1999β). Πολιτική Ορθοδοξία. *Ουτοπία*, 34, 61-66, Αθήνα: Τόπος.
- Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τυράνων και πάσης Αλβανίας (2004). *Παγκοσμιοότητα και Ορθοδοξία*. Αθήνα: Ακρίτας.
- Βλάχος, Γ. (1998). *Η Συνείδηση Ενάντια στο Νόμο: Επαναστατικές σχέτες και ουτοπικές αιρέσεις στο 16^ο και 17^ο αιώνα*. Αθήνα: Έρασμος.
- Γρηγορόπουλος, Δ. (1999). Οι κοινωνικές αιτίες της επιστροφής της θρησκείας. *Ουτοπία*, 34, 79-86. Αθήνα: Τόπος.
- Διαμαντής, Φ. (2014). *Θρησκευτικός Γραμματισμός: Τρεις Περιπτώσεις Ορθόδοξου Λόγου*. Θεσσαλονίκη: Διατριβή επί διδακτορία υποβληθείσα στο Π.Τ.Δ.Ε. του Α.Π.Θ.
- Ζουμπουλάκης, Σ. (2010). *Χριστιανοί στο Δημόσιο Χώρο: Πίστη ή Πολιτιστική Ταυτότητα*. Αθήνα: Εστία.
- Κάουτσκι, Κ. (α.χ.). *Η Καταγωγή του Χριστιανισμού*. Αθήνα: Αναγνωστίδη.

Κάουτσκυ Κ., Σαφάρεβιτς Ι., Βάνεγκεμ Ρ. (2011). *Θαβωρίτες - Τόμας Μίντσερ - Αναβαπτιστές: Αιρετική εξέγερση και κομμουνισμός στην Κεντρική Ευρώπη του 15ου & 16ου αιώνα*. Θεσσαλονίκη: Ανάκαρα.

Κορδάτος, Γ. (1973). *Αρχαίες Θρησκείες και Χριστιανισμός*. Αθήνα: Μπουκουμάνη.

Μαρβάκης, Α. (2011). *Οργάνωση διαδικασιών μάθησης στο Σχολείο*. Θεσσαλονίκη: Τμήμα Εκδόσεων ΑΠΘ.

Μαρβάκης, Α., Μεντίνης, Μ. (2011). *Κριτική Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*. Αθήνα: Επίκεντρο.

Μπαλιμπάρ, Ε., Βαλλερστάιν, Ι. (1991). *Φυλή, Έθνος, Τάξη: Οι Διφορούμενες Ταυτότητες*. Αθήνα: Ο Πολίτης.

Μπιτσάκης, Ε. (2009). *Από την Πυρά στον Άμβωνα*. Αθήνα: Τόπος.

Παπαδημητρίου, Ζ. (2000). *Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός: Εισαγωγή στο Φυλετικό Μίσος*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παπακωνσταντίνου, Π. (2008). *Το χρυσό παραπέτασμα: Η γέννηση του ολοκληρωτικού καπιταλισμού*. Αθήνα: Α. Α. Λιβάνη.

Πατέλης, Δ. (1999). Η Θρησκεία ως Μορφή Κοινωνικής Συνείδησης. *Ουτοπία*, 34, 99-123. Αθήνα: Τόπος.

Πατέλης, Δ. (2006). Περί Θρησκείας και Θρησκευτικών προτύπων. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 145, 66-85. Αθήνα: Εστία.

Πρωτοβουλία Χριστιανών κατά του Εθνοφυλετισμού, Νεοφασισμού, Νεοναζισμού. Διαθέσιμο στο: <https://www.facebook.com/groups/christianantirafana/>

Φρέιρε, Π. (1977α). *Η Αγωγή του Καταπιεζόμενου*. Αθήνα: Ράππα.

Φρέιρε, Π. (1977β). *Πολιτιστική Δράση για τη Κατάκτηση της Ελευθερίας*. Αθήνα: Καστανιώτη.